

جایگاه مساجد در آیات و روایات

محمد سلمانی

اهمیت مسجد در قرآن

یکی از راه‌های شناخت اهمیت موضوعات در اسلام، قرآن کریم است. این کتاب آسمانی با نگرشی جامع و کامل به هر موضوعی فراخور حال و اهمیت آن، پرداخته است. نوع عبارت و تأکید و مقدار مطالب پرداخته شده برای هر موضوع، بیان‌گر اهمیت و جایگاه آن در قرآن کریم است.

«مسجد» و «مساجد» از جمله واژگانی است که در قرآن کریم به آن توجه شده و در ۲۸ مورد به آن اشاره شده است.^۱

نوع عبارات و تأکید بر جایگاه الهی مسجد و نفی هر آلودگی ظاهری و باطنی از آن، اهمیت جایگاه مساجد را بیان می‌کند.

نفی شرك و نفاق از حریم مسجد

قرآن کریم در سوره توبه مباحث بسیار مهم و زیربنایی را در تأسیس و تعمیر مسجد بیان می‌کند؛ در آیه ۱۷ نقش مشرکان را در بنای مسجد نفی

¹ . معجم‌المفهرس، ص ۲۴۵ .

کرده و نیت آنان را در تأسیس مسجد برملا می‌سازد و در آیه ۱۰۷ نیز نیت منافقان را در بنای مسجد هویدا و مقاصد شوم آنان را برای مؤمنان روشن می‌کند. آنچه که در این دو آیه مورد توجه قرار می‌گیرد این است که شرك و نفاق دو لبه يك فیچی برای مبارزه با اسلام و پیامبر عظیم‌الشان اسلام می‌باشند. پیش از آنکه جایگاه مسجد و نقش مؤمنان در آن را بیان نماید، نقش شرك و نفاق را در تخریب وحدت و حقیقت مسجد گوشزد می‌کند.

بسیار روشن است که بپا کردن بنایی به‌نام مسجد هدف و انگیزه نیست، بلکه مقاصدی که موجب پدید آمدن مسجد می‌شود حایز اهمیت است؛ یعنی اساساً مسجد از ابتدا باید بر محور توحید و اتحاد و همدلی مؤمنان باشد و اساس آن تقوا و ایمان به خدا و اقامه نماز قرار گیرد.

در آیه ۱۷ و ۱۸ سوره توبه آمده است:

« مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِم بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ آمِنِهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا»

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ؛ مشرکان را نرسد که مساجد خدا را بنیاد کنند، با آنکه خود شاهد کفر خویش‌نشانند؛ چه ایشان اعمالشان بی‌اجر و باطل است و خود در جهنم جاودانند. مسجدهای خدا را تنها کسی بنا می‌کند که به خدا و روز جزا ایمان داشته باشد. نماز بپا دارد، زکات بدهد، و جز از خدا نترسد، باشد که آنان از هدایت‌یافتگان باشند.

آیات مزبور پس از نفی نقش مشرکان در ایجاد بنای مسجد، تعمیر مسجد را مخصوص اهل ایمان می‌داند و سپس صفاتی را که نشانه صلاحیت و لیاقت بناکننده مسجد است را ذکر کرده و می‌فرماید: اهل نماز

و پرداخت زکات باشد و از کسی جز خدا نترسد. اگر اهل ایمان این سه شاخصه اساسی را دارا بود، اهل بنا و ساخت مسجد به شمار می‌آید. بیان این اوصاف برای بنا کننده مسجد، گویای این است که مسجد به عنوان جایگاه عبادت و هدایت الهی ارزش و اعتبار فراوانی از دیدگاه قرآن دارد.

همچنین در آیه ۱۰۷ و ۱۰۸ سوره توبه می‌خوانیم:

« وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحِسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ لَأَتَمَّنَّ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدِ أَسَسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ

رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ؛ منافقان کسانی هستند که مسجدی ساختند به قصد زیان رساندن و کفر و تفرقه‌افکنی میان مؤمنان و کمینگاه برای کسی که از پیش با خدا و پیامبرش مبارزه کرده بود. آنها سوگند یاد می‌کنند که «جز نیکی نظری نداشته‌ایم» اما خداوند گواهی می‌دهد که آنها دروغگو هستند. هرگز در آن نایست، آن مسجدی که از روز نخست بر پایه تقوی بنا شده شایسته‌تر است که در آن بایستی، در آن مردانی هستند که دوست می‌دارند پاکیزه باشند و خداوند پاکیزگان را دوست دارد.

آیات فوق ابتدا خطر جریان نفاق را برملا می‌سازد و سپس نقشه شوم آنان را در بهره‌برداری از عنوان مسجد برای ضربه زدن به پیامبر عظیم‌الشان و وحدت مؤمنان بازگو می‌کند.

این هشدار نشان می‌دهد کسانی که اهل طهارت درونی نیستند و قلوب آنان مالا مال از نفاق و دورویی است از عناوین و اعتبارات مقدسی نظیر «مسجد» برای ضربه زدن به اسلام عزیز استفاده می‌کنند.

از این‌رو، مسجد مورد توجه خدای متعال با معیار (۱) اسس علی التقوی و (۲) اقامه نماز و علاقه به طهارت ظاهری و باطنی آن سنجیده شده است. نکته حایز اهمیت اینکه، پرداختن شدن قرآن به جزئیات مطالب مربوط به مسجد، گواه دیگری بر ارزش والا و گران‌بهای مسجد است. همچنین تأکید قرآن کریم در آیات مختلف مانند:

— «فُلْ أَمْرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ»؛^۲
بگو پروردگرم امر به عدالت کرده است و توجه خویش را در هر مسجدی به سوی او کنید.

— «يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ»؛^۳ ای فرزندان آدم! زینت خود را به هنگام رفتن به مسجد با خود بردارید.

— «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا»؛^۴ مساجد از آن خداست پس باید احدی جز او را نخوانید.

همگی دال بر اهمیت جایگاه مسجد در قرآن کریم می‌باشد؛ زیرا تأکید و بیان قرآن کریم به‌عنوان حکمت مطلق بهترین مؤید ارزش و اعتبار الهی این پایگاه معنویت و هدایت می‌باشد.

اهمیت مسجد در روایات

در روایات از ائمه علیهم‌السلام پیرامون مساجد مطالب ارزشمند و گران‌بهای نقل شده است که همگی بر ارزش و عظمت مسجد دلالت دارند. بعضی از روایات به‌طور صریح اهمیت جایگاه مساجد را بیان کرده‌اند که به آن‌ها

^۲ . سوره اعراف: آیه ۳۹ .

^۳ . سوره اعراف: آیه ۳۱ .

^۴ . سوره جن: آیه ۱۸ .

اشاره می‌شود.
پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمود: **«المساجد انوار الله»**؛^۵ مساجد انوار الهی است. همچنین آن حضرت فرمود:
«احب البلاد الى الله مساجدها»؛^۶ محبوب‌ترین جای شهرها پیش خدای متعال مساجد آن شهرهاست. در حدیثی دیگر نیز فرمود:
«المساجد مجالس الانبياء»؛^۷ مساجد محل جلوس پیامبران الهی است.
آنچه که از کلام پیامبر عظیم‌الشان اسلام بر می‌آید این است که بهترین مکان‌ها در روی زمین که همراه با انوار الهی و توجه و عنایت خدای بزرگ است، مساجد می‌باشد. تأکید بر جلوس پیامبران در مساجد مؤید این است که بهترین بندگان الهی و محبوب‌ترین و مقرب‌ترین بندگان خدا، یعنی پیامبران، به مساجد توجه داشتند و آنجا را محل جلوس خود قرار می‌دادند.
همچنین از امام صادق علیه‌السلام پرسیده شد: علت تعظیم و بزرگداشت مساجد چیست؟
حضرت فرمود: خداوند امر فرموده به تعظیم مساجد؛ برای آنکه مساجد بیوت الهی در زمین است.^۸ همچنین در روایت دیگری فرمود:
بر شما باد به رفتن مساجد؛ زیرا مساجد خانه‌های خدا در زمین هستند.^۹
از این روایات به روشنی پیداست که مسجد مورد تأکید لطف و عنایت الهی است و همچنین محل توجه انبیا و اولیای خدا می‌باشد.

^۵ . مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۴۴۷ .

^۶ . نهج الفصاحه، حدیث ۷۱ .

^۷ . مستدرک الوسائل، ج ۲، حدیث ۲۶۳ .

^۸ . ترجمه علل الشرایع، ج ۲، ص ۵۳ .

^۹ . ترجمه میزان الحکمه، ج ۵، ص ۲۳۶۱ .

یعنی شخص با ایمان اگر دنبال مکان امن و با آرامش و محل نزول برکات و نورانیت است، با تاسی از پیامبران و ائمه علیهم السلام باید به سمت مسجد برود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «**المسجد بیت کل تقی**»؛^{۱۰} مسجد خانه هر پرهیزکار است و در روایتی دیگر می‌فرماید: «**ان المؤمن مجلسه مسجده**»؛^{۱۱} همانا مجلس مؤمن مسجد است. حضرت در واقع، وجه مشترک مؤمنان و انبیا و اولیای الهی را در انتخاب مسجد به عنوان مکان جلوس و محل مورد عنایت خدا بیان می‌کند.

عوامل حفظ و پایداری مساجد

وقتی شیئی با اهمیت و گرانقدر شمرده می‌شود اولین چیزی که به ذهن انسان می‌آید چگونگی حفظ آن شیء گران بها و نیز جلوگیری از آسیب و آفت‌هایی است که آن را تهدید می‌کند. در مورد مسجد نیز چنین است؛ یعنی علاوه بر آنکه اهمیت و ارزش آن بیان شده، پیرامون حفظ و نگه‌داری آن و همچنین نهی از چیزهایی که موجودیت مسجد و حقیقت آن را مورد تهدید قرار می‌دهد روایاتی نقل شده است.

اخلاص

در قرآن کریم آمده است: «**وَ أَنْ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا**»؛^{۱۲} مساجد از آن خداست، پس باید احدی جز او را نخوانید. آنچه که از ظاهر آیه شریفه روشن می‌شود این است که اخلاص در فکر و عمل مورد

¹⁰ . شهاب الاخبار، ص ۲۳ .

¹¹ . وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۵۰۹ .

¹² . سوره جن: آیه ۱۸ .

عنایت است؛ چرا که شخص با ایمان باید بداند مسجد خانه خداست و در آن فقط باید خدا خوانده شود و ذکر و عبادتی غیر الهی نباشد. به عبارت دیگر، هم ورود به خانه خدا باید برای خدا باشد، هم غیرخدا خوانده نشود و هم برای غیرخدا، خدا خوانده نشود، یعنی از ریا و تظاهر پرهیز شود.

اما نکته اساسی‌تر آن است که در شکل و تأسیس مسجد باید خدا محور باشد؛ یعنی اساساً غیرخدا در نیت و اندیشه انسان جایی نداشته باشد و انگیزه تأسیس و بنای مسجد باید برای خدا باشد.

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: «**مَنْ بَنَى لِّلَّهِ مَسْجِدًا لَّا يَرِيْدُ بِهِ رِيَاءً وَلَا**

سَمِعًا بَنَى لِّلَّهِ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ»؛^{۱۳} هر که برای خدا مسجدی بسازد و در آن ریا و خودنمایی به کار نبرد، خدای تعالی در بهشت خانه‌ای برای او بنا می‌کند.

نیت اساسی‌ترین نقش را در عمل انسان دارد و هیچ عملی نیست که همراه با نیت درونی نباشد. از این‌رو، چون اساس بنای مسجد باید برای خدا باشد، کسی که برای آن همت می‌گمارد باید ذهن خود را از ناخالصی پالایش کند؛ یعنی برای تظاهر، ریا و خودنمایی نباشد.

تأکید بر رفتن به مسجد نیز پیرو همین اصل است؛ چنان‌که پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمود: «**مَنْ أَتَى مَسْجِدًا لِيَشِيءَ فِيهِ حَطُّهُ**»؛^{۱۴} هر کس به هر جهت که به مسجد آید بهره‌اش همان است؛ یعنی بر اساس نیت درونی خود پاداش می‌گیرد. هر کس برای خدا گام نهد قطعاً خدای بزرگ پاداش او را خواهد داد.

¹³ . کنز العمال، ج ۷، ص ۶۵۵ .

¹⁴ . سنن ابی‌داود، ج ۱، ص ۱۲۸ .

تشویق و ترغیب

یکی از نکاتی که در روایات ائمه علیهم السلام بسیار مورد توجه قرار گرفته است تشویق و ترغیب مؤمنان در بنا، تعمیر، نگهداری و رفتن و حضور در مسجد است. در ذیل به چند نمونه اشاره می‌شود.

ساختن مساجد: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: هر که مسجدی، هر چند به اندازه لانه يك پرنده، بسازد خداوند در بهشت برایش خانه‌ای بنا می‌کند.^{۱۵}

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: هر کس مسجد بسازد خداوند برای او در بهشت خانه‌ای می‌سازد.^{۱۶}

آباد کردن مسجد: «انما يعمر مساجد الله من آمن بالله... فَعَسَى اولئك ان يکونوا من المهتدين».

پیامبر اکرم فرمود: کسی که این مسجد ما را توسعه بخشد خداوند خانه‌ای در بهشت برایش می‌سازد.^{۱۷}

رفتن به سوی مسجد: «من مشى الى مسجد يطلب فيه الجماعة كان له بكل خطوة سبعون الف حسنة»؛^{۱۸} هر کس برای شرکت در نماز جماعت به سوی مسجدی برود برای هر قدمی که برمی‌دارد هفتاد و هزار حسنه منظور شود.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: بهترین مردم کسی است که هنگام ورود به مسجد اولین نفر باشد و به هنگام خروج از مسجد آخرین نفر باشد.^{۱۹}

15 . بخار، ج ۷۷ ، ص ۱۲۱ .

16 . کافی، ج ۳ ، ص ۳۶۸ .

17 . کنز العمال، ج ۷ ، ص ۶۵۳ .

18 . ترجمه میزان الحکمه، ص ۳۳۹۱ .

19 . مستدرک الوسائل، ج ۱ ، ص ۲۲۷ .

در روایت دیگری از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله آمده است: شب و روز به سوی مساجد شتافتن از اقسام جهاد کردن در راه خداست.^{۲۰}

امام صادق علیه السلام می فرماید: هر کس پیاده به سوی مسجدی روان شود پای خود را به هیچ تر و خشکی نمی گذارد، مگر آنکه از آنجا تا زمین هفتم به جای او پروردگار را تسبیح می نمایند.^{۲۱}

نشستن در مسجد: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: نشستن در مسجد به انتظار نماز عبادت است، مادامی که حدی سر نزند. عرض شد: ای رسول خدا، حدث چیست؟ فرمود: غیبت کردن.^{۲۲}

همچنین پیامبر خدا فرمود: ای اباذر تا زمانی که در مسجد نشسته ای خدای تعالی به تعداد هر نفسی که می کشی یک درجه در بهشت به تو می دهد و برای هر نفسی که در مسجد می کشی ده حسنه برایت نوشته می شود و ده گناه از تو پاک می گردد.^{۲۳}

با نگاه به این روایات این نتیجه حاصل می شود که هدف اسلام ترغیب و تشویق و کشاندن مؤمنان به سوی مساجد است. ذکر پاداش، بیان حسنات و نیز از بین رفتن گناهان برای آن است که مؤمنان به سوی مسجد هدایت شوند، آن را یک مکان عادی فرض نکنند و رفتن به سوی این مکان مقدس را و قدم برداشتن برای آن را برای خود غنیمت بشمارند.

²⁰ . کنز العمال، ج ۷، ص ۶۴۸ .

²¹ . بحار، ج ۸۴، ص ۱۲ .

²² . امالی صدوق، ص ۳۴۲ .

²³ . بحار، ج ۸۶، ص ۳۳۶ .

عوامل جذب

مسجد يك مكان عمومي و جای تجمع مؤمنان است. این مکان جای ارتباط و راز و نیاز مؤمنان است؛ یعنی جای صعود معنوی و رسیدن به کمال دینی است. این مکان باید به گونه‌ای آراسته و دلانگیز باشد که مؤمنان به سوی آن کشیده شوند. در روایات اهل بیت علیهم السلام به این نکات توجه شده است. یکی از عوامل توجه به هر مکانی تمیزی و نظافت آن مکان است. در خصوص مساجد تأکید بسیاری در تمیزی و نظافت آن شده است. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: مساجد را هر هفته خوشبو و معطر کنید.^{۲۴}

و در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: مساجد را از نجاسات دور نگه دارید.^{۲۵}

در تشویق نظافت مسجد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: هر کس مسجد را خاکروبی کند خداوند پاداش آزاد کردن بنده‌ای را برایش می‌نویسد و اگر از این مسجد به اندازه خاشاکی که در چشم می‌رود غبار گیرد خداوند دو برابر آن رحمت خویش را به او عطا می‌فرماید.^{۲۶}

چنانچه مؤمنان خاطره خوبی از حضور در مسجد داشته باشند، از آن به عنوان يك مكان پاک، تمیز، معطر و دلانگیز یاد می‌کنند. این تمیزی و نظافت عامل جذب می‌باشد.

نکته دیگری که قابل توجه و ذکر است تأکید بر طهارت و تمیزی شخصی است که به مسجد می‌رود. اسلام علاوه بر آنکه تأکید دارد مکان

²⁴ . بحار الانوار، ج ۱۸، ص ۱۰۷ .

²⁵ . وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۵۰۴ .

²⁶ . امالی صدوق، ص ۱۸۰ .

مسجد تمیز و خوشبو باشد، دستور می‌دهد هر کس که به سوی مسجد می‌رود اولاً باید پاك و طاهر باشد،^{۲۷} و ثانیاً، ظاهری آراسته و زینت شده داشته باشد. از امام صادق علیه‌السلام در ذیل آیه شریفه «**خذو زینتكم عند كل مسجد**» روایت شده که فرمود: لباس‌هایی را که برای حضور در نمازهای جمعه و عید، خود را با آن زینت می‌کنید، برگیرید.^{۲۸}

بنابراین، اسلام به هم شخصی که وارد مسجد می‌شود نظر دارد - که پاك و طاهر باشد و با لباس‌های تمیز و خوشبو وارد مسجد شود و پیش از ورود از باب استحباب وضو بگیرد -^{۲۹} و هم تأکید می‌نماید فضای مسجد پاك و مطهر باشد و لحظه‌ای نجاست در مسجد نباشد؛ یعنی علاوه بر اجتناب از نجاسات، باید تمیز، خوشبو و معطر باشد.

آسیب‌های حضور جماعت در مساجد

در آیین دینی ما بعضی از رفتارها و اعمال در درون مسجد مورد نهی قرار گرفته است. اگر به صورت دقیق و منصفانه آنها را ارزیابی کنیم درمی‌یابیم که بهترین آسیب‌شناسی پیرامون مسجد، در روایات ائمه علیهم‌السلام نهفته است. با این توضیح که اصل در مسجد، حضور مؤمنان و تجمع آنان و تشکیل صفوف جماعت برای قرب به حق از راه راز و نیاز و دعا و عبادت است. هر چیزی که این تجمع و جایگاه را تهدید و تضعیف کند مورد نهی اسلام - بعضی به صورت حرام و بعضی به صورت کراهت - قرار گرفته است. در اینجا به چند نمونه اشاره می‌شود.

²⁷ . مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۲۵۲ .

²⁸ . وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۳۳۳ .

²⁹ . مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۲۸۸ .

مباهات و مفاخره

در دین مبین اسلام هیچ وجه تمایزی بین انسان‌ها از هر قوم و قبیله و رنگ و نژاد که باشند مشاهده نمی‌شود. تنها عنصر امتیاز در اسلام داشتن تقوا، یعنی مهار نفس و بنده صالح بودن است: «ان اکرمکم عندالله اتقیکم»^{۳۰} از این‌رو، هر نوع برتری‌بینی و خودبزرگ‌بینی و توجه به امتیازات ظاهری نهی شده است. خصوصاً آنکه بعضی ویژگی‌های منفی نظیر مباهات و مفاخره از جمله عوامل رنجش مؤمنان و موجب جدایی و تفرقه است؛ چرا که مباهات موجب تحقیر و تحریک احساسات و عواطف دیگران است و آثار منفی و زیانباری دارد. از این‌رو، پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌فرمود: «نهی ان یتباهی الناس فی المساجد»؛^{۳۱} یعنی از مباهات و مفاخره مردم به یکدیگر در مساجد نهی شده است.

پرداختن به کارهای دنیوی

چون مسجد مرکز توجه به خدا و معنویت است باید حریم آن از کارهای دنیوی و نزاع برانگیز محفوظ بماند. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌می‌فرماید: صدایتان را در آنها (مساجد) جز به ذکر خدای تعالی بلند نکنید، از خرید و فروش و حمل جنگ‌افزار در آنها خودداری نمایید.^{۳۲} آنچه مسلم است خرید و فروش علاوه بر آنکه امر دنیوی است، یکی از عوامل نزاع و اختلاف نیز محسوب می‌گردد و اشتغال به آن خودبه‌خود امر معنوی را به فراموشی می‌سپارد. همچنین کشیده شدن

³⁰ . حجرات: ۱۲ .

³¹ . کنزالعمال، ج ۷، ص ۶۶۹ .

³² . بحار، ج ۸۲، ص ۳۴۹ .

بازار به مسجد موجب تنزل جایگاه مسجد و ارزش آن خواهد شد. از این رو، هر نوع رفتاری که موجب فراموشی جایگاه مسجد و تنزل آن گردد، از جمله داد و فریاد و صدای بلند برای هر امری غیر از ذکر الهی، مانند خرید و فروش، حمل جنگ‌افزار و تعمیر آن، مورد نهی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله قرار گرفته است.

عدم رعایت نظافت

یکی از عوامل حفظ مسجد رعایت نظافت و پرهیز از هر بی نظافتی در آن است. در روایتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: آب دهان ریختن در مسجد گناه است.^{۳۳} و نیز فرمود: در پیش در مسجد کفش‌هایتان را (نسبت به آلودگی) بررسی کنید.^{۳۴} همچنین آن حضرت فرمود: مساجد را از نجاسات دور نگه دارید.^{۳۵}

محل تجمع مؤمنان باید پاک و تمیز و با رعایت نظافت و بهداشت باشد. تأکید بر نظافت در هر هفته و خوشبو کردن مساجد برای آن است که مسجد هیچ‌گاه جاذبه ظاهری خود را از دست ندهد. البته ناگفته نماند پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله علاوه بر تأکید بر رعایت نظافت و طهارت ظاهری، بر طهارت معنوی نیز تأکید می نماید. از امیرالمؤمنین علی علیه السلام نقل شده است که فرمود: رسول اکرم صلی الله علیه و آله نشستن جنب در مسجد را نهی فرموده است.^{۳۶}

³³ . کنز العمال، ج ۷، ص ۶۶۴ .

³⁴ . وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۵۰۴ .

³⁵ . وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۵۰۴ .

³⁶ . دعائم الاسلام، ج ۱، ص ۱۴۹ .

لحن ناروا

زبان ابزاری است برای سخن گفتن؛ و سخن گفتن یا واجب است و یا لازم و در بعضی مواقع یا حرام است یا مکروه و یا غیر لازم. تردیدی از نهی سخنی که موجب حرمت می‌شود نیست، اما چون مسجد جایگاه خاص عبادت است از سخن‌های غیرلازم و مکروه نیز نهی شده است؛ چرا که پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: در مسجد گفت هر سخنی لغو و بیهوده است به جز خواندن قرآن و ذکر خدا کردن و در امور خیریه سؤال و پرسش نمودن و عطا کردن خیر.^{۳۷} از این‌رو، سخنی که خارج از این امور باشد لغو و بیهوده شمرده شده است. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله روایتی دیگر می‌فرماید: لحن ناروا در مسجد حسنات انسان را از بین می‌برد.^{۳۸} آن حضرت همچنین قسم خوردن در مسجد را یکی از آفت‌های مسجد نام بردند و فرمودند: هر چیزی آفتی دارد و آفت مسجد قسم خوردن در آن است. چون زبان ابزار گزنده و از طرفی موجب شکاف و اختلاف است، حتی صحبت‌های معمولی که حاصلی جز غفلت ندارد در حریم مسجد نهی شده است؛ چرا که اصل در مسجد ذکر است. رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله در روایتی می‌فرماید: هر کسی که در مسجد شعری می‌خواند بگوید: خدا دهانت را بشکند، مساجد را برای خواندن قرآن برپا کرده‌اند.^{۳۹} نباید حریم امن معنوی اسلام با سخنان بی‌حاصل و پوچ دستخوش

³⁷ . کنز العمال، ج ۷، ص ۶۷۱ .

³⁸ . مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۷۱ .

³⁹ . وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۴۱۲ .

ناملایمات قرار گیرد؛ چرا که این فضای معنوی باید حفظ بماند تا همگان از آن بهره‌مند شوند.

دهان بدبو

با مطالعه روایات این نتیجه به دست می‌آید که اسلام عزیز با هر چیزی که موجب اختلاف و پراکندگی مؤمنان و یا رنجش خاطر و آزرده‌گی آنان گردد مخالف است. شخصی با ایمانی که لسان خود را کنترل می‌کند و از تقوای الهی بهره‌مند است، اگر با بی‌دقتی یا به هر علت دیگری دهانش بدبو باشد از حضور در مسجد که مکان جمعی است نهی شده است.

پیامبر گرانقدر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: هر کسی این سبزی بدبو (سیر) را بخورد به مجالس وارد نشود؛ زیرا فرشتگان از هر چه مسلمانان را بیازارد آزرده می‌شوند.^{۴۰}

امام علی علیه‌السلام در این زمینه می‌فرماید: هر کس چیز بوداری (مثل سیر) بخورد که موجب آزار مردم گردد به مسجد وارد نشود.^{۴۱}

ابوبصیر گوید از امام صادق علیه‌السلام در مورد خوردن سیر، پیاز و تره سؤال کردم، امام فرمود: خوردن آنها به صورت خام یا پخته اشکال ندارد، همچنین معالجه بیماری با سیر اشکال ندارد، اما اگر کسی آنها را خورد (قبل از برطرف کردن بوی آن) به مسجد نرود.^{۴۲}

رعایت شأن مسجد

40 . جامع الاحادیث شیعه، ج ۴، ص ۴۸۲ .

41 . وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۵۰۲ .

42 . صحیح بخاری، ج ۱، ص ۴۰۲ .

در بعضی روایات بر حفظ احترام و حرمت مسجد شده تأکید است. نهی بعضی از رفتارها برای حفظ و تکریم جایگاه مساجد است. برای مثال، امام صادق علیه السلام فرمود: کراهت دارم که سواره وارد مسجد (کوفه) شوم.^{۴۳} این به جهت رعایت جایگاه رفیع مسجد است تا دیگران با تاسی بر ائمه علیهم السلام حفظ و حرمت مسجد را نگه دارند.

در روایت دیگر از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله آمده است: نمایانیدن ناف، ران و زانو در مسجد مانند کشف عورت است.^{۴۴} این روایت مبین این نکته اساسی است که مسجد با خانه و مکان‌های دیگر اجتماعی فرق دارد حریم مسجد باید با آداب و رعایت اخلاق دینی حفظ شود و دستخوش بی‌حرمتی و رفتارهای موهن قرار نگیرد.

امام صادق علیه السلام در زمینه احترام به مسجد می‌فرماید: از رحمت خدا به دور است کسی که به مسجد احترام نگذارد.^{۴۵} نکته دیگر، نهی از آوردن دیوانگان و کودکان به مسجد است. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید: مساجد خود را از دیوانگان و کودکان دور نگه دارید.^{۴۶} با توجه به جایگاه معنوی و اجتماعی مساجد پذیرش این نکته امری بدیهی و ضروری می‌نماید؛ چرا که دیوانگان و کودکان تسلطی بر خویش ندارند و هرگونه رفتار غیرطبیعی از آنان طبیعی است. از این‌رو، با توجه به جایگاه و منزلت مسجد و حفظ شأن و مراتب آن باید از آوردن دیوانگان و کودکان اجتناب کرد. با تصور این مطلب که اگر هر کسی

43 . من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۳۰ .

44 . وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۵۱۵ .

45 . سفینه البحار، ج ۱، ص ۶۰۰ .

46 . بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۳۴۹ .

كودك خود را به مسجد بیاورد فضایی حاکم می‌شود که در این فضا امکان بهره‌برداری مناسب (با توجه به فلسفه وجودی مساجد) فراهم نمی‌شود، صحت، درست‌ی، دوراندیشی و حکمت سخن پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله هویدا می‌شود. اگر اصول مطرح شده در کلام ائمه اطهار علیهم‌السلام در حفظ و نگهداری مساجد عمل شود و جایگاه ذکر، عبادت و بهره‌گیری از دانش در مساجد مورد توجه قرار گیرد، قطعاً مساجد بهترین و قوی‌ترین پایگاه مسلمانان به شمار خواهند آمد.

مسجد و جماعت

آنچه تاکنون مورد بحث قرار گرفت پیرامون عظمت و جایگاه مساجد، تقویت این جایگاه و پرهیز از تخریب موقعیت مساجد بوده است. گرچه تاکنون بیان شده است که مسجد جای عبادت و ذکر الهی است، اما با نگاهی به دیگر روایات در خصوص مسجد و اهمیت جماعت و نماز جماعت در مسجد، نکته با اهمیتی روشن می‌شود و آن اینکه گویا تمام این‌ها مقدمه تمرکز و وحدت و تجمع مؤمنان بوده است تا در کنار هم و با قلب‌های مملو از محبت نسبت به هم در مقابل خدای بزرگ به تسبیح و عبادت پردازند.

از کلام رسول خداست که می‌فرماید: «**تحفة الملائكة تجمیر المساجد**»؛⁴⁷ تحفه فرشتگان جماعت میان مساجد است. و نیز در کلامی دیگر در پرهیز از تفرقه و جدایی می‌فرماید: شیطان گرگ انسان است همانند گرگ گوسفندان، همیشه میش‌های دورافتاده و کنارگیر را

⁴⁷ . کنز العمال، ج ۷، ص ۶۵۸ .

می‌گیرند. پس، از دسته‌بندی (گروه‌گرایی و دسته دسته شدن) پرهیز نمایید و بر شما باد به حضور در جماعت و مجالس عمومی و مسجد.^{۴۸}

امام صادق علیه‌السلام در جواب مردی که سؤال نمود: در منزل نماز طولانی همراه با مستحبات بخوانم بهتر است یا در مسجد و به جماعت و به طور مختصر فرمود: با جماعت نماز بخوان و از نماز فردای طویل پرهیز.^{۴۹}

امام موسی بن جعفر علیه‌السلام از پدر بزرگوارش نقل فرمود: کسی که در منزل خود وضوی کامل بگیرد و مویش را شانه کند و خود را معطر نماید سپس از خانه‌اش بدون عجله و با آرامش و وقار بیرون بیاید و به طرف محل نماز برود در حالی که میل به جماعت مسلمین دارد، قدمی از زمین بر نمی‌دارد و نمی‌گذارد مگر آنکه يك حسنه برایش نوشته می‌شود و يك گناه از او محو گردد و يك درجه به خداوند نزدیک شود تا زمانی که داخل مسجد شود تا این که فرمود: سپس نماز را با امام جماعت شروع کند، از طرف خداوند مغفرت و بهشت بر او واجب می‌شود قبل از اینکه امام سلام نماز را بدهد.^{۵۰}

پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: کسی که در پیوستن به نماز جماعت از دیگران پیشی گیرد چنان است که گویی در ایمان پیشی گرفته است.^{۵۱}

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله در حدیثی دیگر می‌فرماید: آگاه باشید، کسی که برای اقامه نماز جماعت به سوی مسجد قدم بر می‌دارد برای هر يك

48 . کنز العمال، ج ۷ ، ص ۵۸۱ .

49 . وسائل الشیعه، ج ۵ ، ص ۴۷۷ .

50 . جامع الاحادیث الشیعه، ج ۶ ، ص ۳۸۷ .

51 . کنز العمال، ج ۷ ، ص ۶۵۲ .

قدمش هفتاد هزار حسنه منظور می‌شود.^{۵۲}

همه این روایات در اهمیت نماز جماعت است. برتر دانستن نماز مختصر جماعت از نماز طولانی فرادا با مستحبات، حقیقتی را بیان می‌کند و آن وجود يك عنایت خاصه از سوی خدای بزرگ در جماعت است. جماعت قدرت اسلام است؛ در جماعت دست الهی همراهی دارد؛ در مسجد باید قدرت اسلام نمایان شود؛ جماعت مسلمانان قدرت اسلام است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: هر کس بدون عذر موجهی با مسلمین در مسجد نماز جماعت نمی‌خواند نمازش کامل نیست و کسی که در منزلش نماز می‌خواند و نسبت به جماعت مسلمین بی‌توجه است غیبتش جایز می‌باشد. و کسی که نسبت به جماعت مسلمین بی‌توجه است از عدالت ساقط است و دوری کردن از او واجب است.^{۵۳}

این تهدیدات برای آن است که کسی قصد جدایی و تفرقه نکند و آهنگ اختلاف با جماعت مسلمین سر نهد و راه و رسم خویش را از جماعت مسلمانان جدا نکند؛ چرا که تفرقه و جدایی و بی‌توجهی به یکدیگر خواست دشمنان اسلام و دشمنان پیامبر گرامی اسلام است. مسلمان باید نسبت به افراد و جماعتش حساس باشد و در کنار آنها آهنگ وحدت و عبودیت را به صدا درآورد که این مهم خواست خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌باشد. در همین راستا امام صادق علیه السلام در جواب جمیل بن صالح که سؤال کرد: کدام افضل است، اینکه انسان در اول وقت نماز بخواند یا مقداری نماز را به تأخیر بیندازد تا با اهل مسجد به جماعت نماز بخواند، زمانی که مسجد امام جماعت دارد؛ امام فرمود: نماز را

⁵² . جامع الاحادیث شیعه، ج ۴، ص ۴۵۰.

⁵³ . وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۳۹۴.

به تأخیر بیندازد و با اهل مسجد نماز بخواند زمانی که مسجد امام جماعت دارد.^{۵۴}

ثواب نماز اول وقت و تأکید بر آن کم نیست، اما در جایی که جماعت است آهنگ فردی، هرچند برای کسب ثواب نماز اول وقت، مورد اشاره امام معصوم نیست، بلکه همراهی و هماهنگی با جماعت توصیه و تأکید می‌شود.

در روایت از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله نکتہ قابل توجهی ذکر شده است و اینکه «من مشی الی مسجد یتطلب فیہ الجماعة کان بکل خطوة سبعون الف حسنة»؛^{۵۵} حرکت به سوی مسجد برای کسی که طالب جماعت است، برای هر گامی که بردارد هفتاد هزار حسنه و پاداش در نظر گرفته می‌شود. نکته مهم «یتطلب فیہ الجماعة» است؛ یعنی به قصد نماز جماعت و رسیدن به جماعت حرکت کند. تمامی این روایات گواه بر این است که جماعت در مسجد هدف است؛ جماعتی که راه وحدانیت و وحدت و یکدلی را طی می‌کند. رسول گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله برای ایجاد نظم و هماهنگی و ایجاد وحدت، شانه‌های نمازگزاران را در نماز جماعت می‌گرفت و منظم می‌کرد و می‌فرمود: مساوی و منظم باشید، نامنظم و جدا از هم نباشید که قلب‌های شما از همدیگر جدا می‌شود.^{۵۶}

54 . وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۲۸۸ .

55 . وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۳۷۲ .

56 . جامع الاحادیث الشیعه، ج ۶، ص ۴۷۰ .